

İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMALARINDA ÖRNEKLEM SORUNU

Abdullah Koçak* - Özgür Arun**

ÖZET

Günümüzde, diğer araştırma yöntemlerinde olduğu gibi içerik analizinde de temel soru(n)lardan birisi, örneklemedir. Örneklem sorununa nasıl yaklaşılacağı belirsizlikler içerebilir. Ancak, araştırma sorusunun ortaya atılmasıyla birlikte, araştırmanın hemen her evresine ait sorunlar açıklığa kavuşacağı gibi, örnekleme ait belirsizlikler de ortadan kalkacaktır. Araştırma sürecinin herhangi bir evresinde verilen kararlar, ilk evrelerde verilen kararlardan bağımsız değildir. Bir başka deyişle, araştırma sorusu tanımlandığı anda örneklem tasarımı da kısmen belirlenmiş olur. Dolayısıyla, örneklem tasarımı bir sorun olmaktan çok, araştırmacıya elde ettiği bulguları değerlendirebileceği istatistik yöntemleri sunan ve böylece bulguların kalitesini daha da artıran bir çerçevedir.

Anahtar sözcükler: içerik analizi, örneklem sorunu

THE SAMPLING PROBLEM IN CONTENT ANALYSIS STUDIES

ABSTRACT

One of the main problems in content analysis studies as in other research studies is sampling. The way of approaching to sampling problem contains some ambiguousness. However, with the formulation of research question, the ambiguousness of sample will disappear as the problems of each steps of the research will be enlightened. The decisions made in any phase of the research process are not independent of the decisions of the early phases. In other words, when the research question is completed, the sampling design is partly determined. So, the sampling design is a frame that provides the researcher with the statistical methods to evaluate the data and thus promotes the data quality.

Keywords: content analysis, sampling problem

GİRİŞ

*“Yazdığın son mektup şu an elimde
Okuyup ağlıyorum her kelimede
Demek ki yalanmış aşkın sevgin de
Mutlu ol diyorsun sensiz olur mu?
Ayrılacak da mutluluk dilerim sana
Katlanmak zorundayım göz yaşlarına
Yazdığın haberin her satırına
Ecelimi kazsan da şu son mektupla (1)”*

Sözcükler ve cümleler insanoğlunun kendi eliyle yarattığı önemli eserlerdir; dolayısıyla onun yazdıkları ve söyledikleri kişisel ve sosyal gelişimin temel kaynağıdır. Örneğin, bir psikolog elindeki mürekkep kartlarını göstererek karşısındaki orada ne gördüğünü tanımlamasını, bir kamuoyu araştırmacısı sorduklarının yanıtını almayı, bir sosyolog odak grup çalışması sonucu kayıt ettiği konuşmaların deşifresini ve bir politik araştırmacı diplomatik notlar toplamayı ister. Ama her defasında, veri

birbirinin aynısıdır: sözcükler ve cümleler. Gündelik hayatın hemen her anında, yapılan tüm konuşmalarda, söylemlerde, şarkılarda, manilerde, atasözlerinde kabaca olsa da bir takım analizlere rastlamak mümkündür. Dolayısıyla, gündelik hayatın yansıması olan böyle bir veri, inanılmaz düzeyde zengin ve değişkendir; fikirleri, duyguları ve tutumları yansıtır, bazen bir kişiye özgü bazen de bir kültürün yansımasıdır.

Ancak, sözcüklerin ve cümlelerin bu sonsuz çeşitliliğinden nasıl olur da güvenilir ve bilimsel bir sonuç çıkarılabilir? Bu sorunu ortadan kaldırmak ve metinlerden (2) açık, objektif, güvenilir sonuçlar çıkarmak üzere sosyal bilimciler içerik analizi diye bilinen bir dizi prosedür ortaya koymuşlardır (Stone ve ark. 1966: 3-5). İçerik analizinin tanımı, zaman içinde yeni tekniklerin ve uygulamaların da ortaya konulmasıyla değişim göstermiştir. Bu tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir;

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

** Arş. Gör., Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

İçerik analizi politik söylemin istatistiksel anlam-bilimidir (Kaplan 1943: 230)

İçerik analizi; a. işaretlerin sınıflanması ve, b. bu işaretlerin hangi yarguları içerdiğini ortaya koymak için, c. açıkça formüle edilmiş kurallar ışığında, d. araştırmacının ortaya koyduğu yargıların bilimsel rapor olarak değerlendirilmesini sağlar (Janis 1949: 425).

İçerik analizi, iletişimin sunulan içeriğinin tarafsız, sistematik ve niceliksel tanımıdır (Berelson 1952: 17).

“İçerik analizi” ve “kodlamayı” birbiri yerine kullanarak herhangi bir sembolik davranışın tarafsız, sistematik ve niceliksel tanımlamasını yapmayı öngörüyoruz (Cartwright 1953: 421).

İçerik analizi burada, mesajın bilimsel analizi anlamına gelmektedir (Barcus 1959: 72).

İçerik analizi, metin içinde tanımlanan belirli karakterlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Stone ve ark. 1966: 213).

İçerik analizi veriden onun içeriğine ilişkin tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak üzere kullanılan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff 1980: 25).

İçerik analizi, metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir. Bu yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkındadır (Weber: 1989: 5).

Yukarıda sunulan tanımların üzerinde anlaşıldığı ortak özellik, içerik analizinin, farklı disiplinlerde (3) birçok araştırma sorusuna yanıt aramak üzere kullanılan temel bir araştırma aracı olduğudur. Ayrıca, içerik analizine ilişkin birbirinden farklı tanımlar yapılsa da, hepsinin vurguladığı iki önemli konu, yöntemin “sistematik” ve “tarafsız” olması gerektiğidir.

İçerik analizi, her ne kadar metne ilişkin tarafsız ve sistematik bilgi sunmayı hedefleyen bir araştırma yöntemi olsa da, tıpkı diğer yöntemler gibi, avantajlarının yanı sıra sorunlarının olduğu da açıktır. İlerleyen bölümde, bu makalenin de konusunu oluşturan sorunlardan birisi -belki en önemlisi- olan örneklem sorunu üzerinde durulacaktır.

İÇERİK ANALİZİNDE ÖRNEKLEM SORUNU

Örnekleme, sadece içerik analizi için değil, diğer tüm yöntemler için üzerinde önemle durulması gereken ve sosyal bilimlerde geçmişte olduğu kadar günümüzde de hala en çok konuşulan/tartışılan konulardan biridir. Bu hassas konu, araştırmacıya/uygulayıcıya sonuç çıkarma ve politika geliştirme açısından inanılmaz güçler verebileceği gibi örnekleme sürecinde yapılacak küçük bir hata, olmadık sonuçlara, planlama hatalarına, eksik ya da yanlış yatırımlara ve ekonomik ve sosyal çıkmazlara yol açabilir. İnsanlığın geçmişi, geleceği öngörmek ve planlamak üzere yapılan araştırmalar ve bunlara rağmen isabetsiz öngörüler ve planlama hatalarıyla doludur. Bugüne bakıldığında ise, yapılan araştırmalara dayanılarak, ancak bir takım tahminler ileri sürüldüğü görülmektedir. Sosyal ve ekonomik ortam bu anlamda “karmakarışıktır” (4). Tüm bu (ve burada sayılmayan (5)) nedenlerden dolayı, araştırmacılar için, hangi yöntemi kullanırlarsa kullansınlar, sosyal ve ekonomik dünyanın yanı sıra, bu tartışmada konu edilen, akademik ortamın daha fazla karışmaması için örneklem konusuna özel bir önem verilmesi gerektiği açıktır. Örneklem, sorunlardan birisi, belki en önemlisi (6) olarak, içerik analizinde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu makalede, kapsamlı bir örneklem tartışmasından çok içerik analizinde örneklem sorunu üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

İçerik analizi yöntemi, sorunun sistematik ve tarafsız bir biçimde sunumunu hedefler. Ancak, yine de araştırmanın özel amacı ve hangi disiplinde uygulandığına bağlı olmaksızın bir takım sorunlar araştırmacının karşısına çıkmaktadır: Araştırma evreni nedir ve buradan ne kadar bir örneklem seçilmelidir? Tekraren yapılacak araştırmalar tutarlı sonuçları verebilecek midir ve dolayısıyla araştırma tekrar edilebilir nitelikte midir? Öngörülenler ölçülebilmeye midir? Bu ve benzeri sorular, her araştırmanın yanıtlamak zorunda olduğu sorulardan bir kaçını oluşturmaktadır (Holsti 1969: 117-23).

Tam da bu noktada can alıcı soruyu sormak yerinde olacaktır: Örneklemenin, içerik analizi çalışmalarında ne tür bir etkisi olabilir? Ya da, daha akademik bir ifadeyle, örneklem tasarımı,

içerik analizinde neden önemlidir? Bu soruya yanıt verilebilmesi için, içerik analizinin kullanılmaya başlandığı 20. yüzyılın başlarında yapılan ve kısmen de olsa hala üzerinde durulan sorunlardan birini biraz tartışmak gereklidir ve bu tartışma, örneklem tasarımının, içerik analizinde neden önemli olduğu sorusunu da açıklığa kavuşturabilir.

Önceki bölümde bahsedildiği üzere, farklı disiplinlere ait ayrı ayrı içerik analizi tanımları olsa da, üzerinde olaşım sağlanan konu içerik analizinin sistematik ve tarafsız olması gerektiğidir. Ek olarak, araştırmanın “bilimsel” olabilmesi için analiz sonucu elde edilen bulguların ve yapılan çıkarımların genellenebilir olması gereklidir. İşte, işin içine bu sistematik, tarafsız bilgi ve genelleme girdiği anda üzerinde bir türlü anlaşılamayan iki önemli noktayı tartışmak gerekmektedir; ilki, içerik analizi kantitatif olmalı mıdır? İkincisi, analiz görünen/açık içerikle sınırlı mı olmalıdır, yoksa sözün atındaki gizli/örtük anlamlar da incelenmeli midir?

GÖRÜNEN/AÇIK İÇERİK-GİZLİ/ÖRTÜK ANLAM

Analizin görünen/açık içerikle sınırlı olması ya da metnin atındaki gizli/örtük anlamların da incelenmesi, daha az örneklem ile ancak daha çok analizin “tarafsız” olması ve kalitatif-kantitatif (7) tartışmasıyla ilgilidir. İkincisi, aşağıda tartışılmaktadır. Burada tarafsızlık üzerinde durmak yeterli olacaktır.

Açık ki, görünen içerik (metnin yüzeysel anlamı) araştırmacıya, sorunun altında yatan nedenleri ve sorunun çözümüne ilişkin bilgileri, kısacası soruna ilişkin mutlak bulguları elde etme olanağını kesin olarak sunmayacaktır. Dolayısıyla, metnin içindeki gizli/örtük anlamların analiziyle elde edilecek sonuçlardan yoksun kalacaktır. Ne var ki, böylesi bir analizin, metnin içindeki gizli motivasyonların gün ışığına çıkarılma çabasının, araştırmacıyı “tarafsızlık” ilkesiyle de karşı karşıya getirdiği söylenebilir; çünkü böylesi bir çaba bir “niyet analizi” olarak görülebilir. Ancak bu görüntü bir yanılsamadır ve bu çaba bizi hiç bir biçimde tarafsızlık ilkesiyle karşı karşıya getirmez. Tersine, bu yanılsama tarafsızlık meselesinin açıklanmasını olanaklı kılar. Metnin içindeki

sembollerin taşıdığı mesajın özelliklerini, sistematik ve tarafsız olarak tanımlamaya çalışan içerik analizi, aslında, kendisi bu tanımla soruya açıklık getirmektedir. Buna göre, görünen/açık içerikle birlikte gizli/örtük anlamlar da değerlendirilebilir, ancak sonuçlar/bulgular analiz edene değil yönetime bağlı olmalıdır (8). Tartışmanın burasında, “yönteme bağlılığın” altını çizmek gerekir. Buna göre, aynı içeriğe ilişkin aynı kodlamayla tekrarlanan araştırmanın sonuçlarının aynı olması gerekir (9). Ancak, sonuçların yorumlarının bir araştırmacıdan diğerine farklılık göstermesi mümkündür. Bir araştırmacının, elde edilen sonuçlardan doğru yorumu yaptığını söylemesi diğerlerinin de aynı bakış açısıyla sonuçları değerlendirmesini gerektirmez. Tersine, tarafsızlıktan kastedilen, bulguların/sonuçların yönetime bağlı olmasıdır. Değişkenlik gösteren, ancak bu bulguların yorumlanması olabilir. Kısacası, yöntemin objektif olması gerekliliği ile bulguların yorumunun subjektif olması, birbirinden ayrı konulardır.

İÇERİK ANALİZİ KANTİTATİF OLMALI MIDIR?

İçerik analizinin kantitatif/niceliksel ya da kalitatif/niteliksel olması gerektiğini ileri sürerler arasındaki tartışma sürmektedir (10). Hatta bazılarına göre (Lasswell ve ark 1952), analiz sonucu verilen yanıtlar kantitatif olmayacaksa içerik analizi yapmaya dahi gerek yoktur. Konu tam böyle bir noktaya getirilince, “kantitatif” demekle ne kastedildiği de tartışma konusu olmaktadır. Burada, durumu içinden daha da çıkılmaz yapacak böylesi bir tartışmaya (11) girmeden bu kantitatif ya da kalitatif olma gerekliliğinin, araştırmacıyı içerik analizinde nasıl örneklem sorununa götürdüğü incelenmeye çalışılacaktır.

İlk başlarda, içerik analizinin kullanımı, ya da ilk tanımları (Janis 1943) “sayma”yı kaçınılmaz kılmaktaydı. Metnin içinde geçen semboller, kelimeler ya da cümleler sayılmazsa içerik analizi yapılmış olmazdı. Bu sorun, sonraki yıllarda yapılan uygulamalarla aşıldı; saymayla, frekans alma teknikleriyle, frekans kullanmadan yapılan analizler birleştirildi (12). Günümüzde ise “sayma” bir araştırma için gerekliliklerden sadece biridir. Böylece bulgular hala niceliksel (kantitatif) olarak sunulsa da, hazır-

lanan tablolarla tüm konuya ilişkin niteliksel (kalitatif) bir yargı sunulmasını mümkün kılmaktadır. Bu anlamda nicel değerlendirmeler olmaksızın tek başına yapılacak niteliksel yorumlar çok da anlamlı olmayacaktır. Böylesi değerlendirmeler, “neredeysi hepsi”, “çoğu”, “bir kısmı”, “bazıları” gibi yargıları içerecek ve bunlar “bilimsellik” taşımayacaktır.

İstatistiğin daha sık olarak kullanılmasını, günümüz sosyal araştırmalarının ayırt edici bir özelliği olarak görmekten çok, araştırma tekniklerinin güvenilirliğini ve kesinliğini artırmak ve kanıtlamayı bir standarda kavuşturmak için onun hemen her alanda daha zengin olarak kullanıldığını (13) söylemek yerinde olacaktır (Goode ve Hatt 1952: 34-41). Bununla birlikte, nitel değerlendirmeleri dışlamayan niceliksel yaklaşım (14) araştırmacıya, elde edilen bulguların kesin değerlendirmesini yapacak güçlü araçları içeren istatistik yöntemleri verecek ve böylece bulguların kalitesini daha da artıracaktır. Bu istatistiksel yöntemler, doğrulamayı ya da yanlışlama olasılığını araştırmacıya sunacak, sistematik ve tarafsız veriler ışığında bilimselliğin olmazsa olmazını, örnekleme dayanarak genellemeler yapmayı, olanaklı kılacaktır. İşte tam burada, her ne kadar içerik analizinin salt nicel ya da nitel olması gerektiği yönünde tartışmalar sürse de, evrene ilişkin genellemeler yapılması söz konusu olduğunda, örneklem artık kaçınılmaz olarak içerik analizine dahil olmaktadır.

ÖRNEKLEM SORUNU

İçerik analizi yapmak isteyen kişi dört önemli yönetsel sorunla uğraşmak zorundadır: Analiz biriminin seçilmesi, analiz edilecek kategorilerin tanımlanması, geçerlilik-güvenilirlik ve örnekleme sorunu. Bu makalede bunlardan en sonuncusu tartışılmaktadır.

İçerik analizinde örneklem, bir çok açıdan saha çalışmalarındaki örneklemden farklılık göstermez. Asıl mesele, eğer evrene ilişkin genelleme yapılacaksa evrendeki her bir birimin örneklemede eşit seçilme hakkına sahip olmasıdır. Her iki durumda da, örneklem evreni temsil etmelidir. O halde, içerik analizinde evren nedir ve neleri kapsar?

Kabaca, içerik analizi, iletişim eylemlerinin değerlendirilmesiyle ilgilenir. Dolayısıyla, evren, tüm bu iletişim eylemlerini kapsamaktadır. Bir başka deyişle, içerik analizinde genel olarak evren, araştırma sorusunun kapsamında, araştırmacının zamanı ve kaynaklarıyla sınırlı olmasına karşın, gazeteler, dergiler, kitaplar, hükümet belgeleri, konuşmalar, mektuplar ve bunlara benzer diğer doküman ve metinlerden oluşabilir. Ancak, bir araştırma için evrenin sınırlanması/belirlenmesi kaçınılmazdır. İçerik analizinde evren, dört temel yaklaşımla sınırlanabilir; *nerede* (New York), *ne zaman* (2001), *hangi aracıyla* (günlük gazeteler) ve *hangi konuda* (11 Eylül olayları). Evrenin tamamının değerlendirmeye alınması ya da bunun içinden bir örneklemin seçilmesi, evrenin büyüklüğüne, genelleme yapılması gerekliliğine, bulguların kesin, geçerli ve güvenilir olması gibi öğelere bağlıdır. Bu durumda, elde edilecek bulguların evrene genellenebilmesi için araştırmacının karşısında iki önemli seçenek vardır: ilki, veriyi bu evrenden bir örneklem çekerek toplamak; diğeri ise hiçbir biçimde herhangi bir veri toplamamak (Holsti 1969: 79).

Araştırma sürecinin herhangi bir evresinde verilen kararlar onun ilk evrelerinde verilen kararlardan bağımsız değildir. Bir başka deyişle, araştırma sorusu açıkça tanımlandığı anda örneklem tasarımı kısmen belirlenmiş olacaktır (Holsti 1969: 87). Örneğin, bir seçim kampanyasına ilişkin haberlerin medyaya yansımaları üzerine çalışma yapılacaksa, ya kampanya süreci tamamen araştırmaya dahil edilecek ya da tanımlanan kampanya süreci içindeki bazı günler örneklem olarak seçilecektir (15). Buradaki temel ilke, kampanya sürecindeki her günün örneklemede eşit seçilme şansının olmasıdır. Araştırmacı, örneğin, “Asya depreminin Türkiye yazılı basınında yansımaları” konusunu çalışmaya başladığında zaten onun toplayacağı veri zamana, kaynaklara ve kullanacağı doküman tipine göre sınırlanmış olacaktır. Ancak, örneklemeyle ilişkin araştırmacının vermesi gereken kararlar bununla bitmez. “Türkiye yazılı basını” derken ne kastedilmektedir? Dergilerin mi kullanılması gerekir, yoksa gazetelerin mi? Bunlar ulusal gazeteler mi olacaktır yoksa yerel gazeteler mi? Ya da dergiler aylık mı yoksa 3 aylık mı olacaktır? Gazetelerin (ya da dergilerin) hepsi mi alınacaktır, yoksa bunlardan bir kaçını seçilecektir? Bu seçim nasıl

yapılacaktır? Gazetelerin (ya da dergilerin) tamamını mı incelenecektir yoksa sadece köşe yazıları, ya da ilk sayfaları mı? Bu ve benzeri soruların yanıtları ortaya konduğunda, kısmen de olsa örneklem tasarımı belirlenmiş olacaktır.

Daha önce bahsedildiği üzere, temel olarak içerik analizindeki örneklem sosyal bilimlerdeki diğer örnekleme türlerinden farklılık göstermez. Bu anlamda, örnekleme türleri iki ana gruba ayrılabilir: İlki, olasılığa dayalı örnekleme türleri, diğer ise olasılık dışı örnekleme türleridir.

Olasılığa dayalı örnekleme üç ana grupta toplanabilir;

Basit tesadüfi örnekleme evrendeki birimlerin (case) listelenmesini içerir. Daha sonra, listesi hazırlanan birimlerin hangilerinin örnekleme alınacağına tesadüfi olarak karar verilir. Her bir birim örnekleme girmede eşit şansa sahiptir ve birinin örnekleme girmesi diğerinin seçilme şansını etkilemez. Ancak, basit tesadüfi örnekleme evrendeki tüm birimlerin listesinin bulunduğu durumlarda uygulanabilir. Dolayısıyla, hazırlanan ya da varolan listenin içeriği ve birimlerin dizilişi, tarafsız örneklem çekmek için oldukça önemlidir. Bir gazetenin son iki yılda yayınlanan köşe yazılarına ait tarama sonucu hazırlanan liste, sistemli dönüşler ve düzenlemeler içerirse ve yapılan seçimlerde sürekli bu sistemli düzenlemelere uyan birimler seçilirse tarafsızlık ilkesine uyulduğu söylenebilir (Balcı 2001: 52-117). Örneğin, spor yazılarının analiz etmek için toplam 100 köşe yazısından oluşan bir listeden 50 köşe yazısı seçilecek olsun. Eğer, sıralamada her iki yazıdan biri futbolla ilgiliyse, birer atlayarak yapılan seçimler hep futbolla ilgili yazılara rast gelecektir. Bu durumda, sadece futbolla ilgili yazılar seçilmiş olacak ve o zaman çekilen örneklemin tarafsız olması mümkün olmayacaktır.

Tabakalı örnekleme, tesadüfi örneklemin bir takım alt gruplara ayrılmasından oluşur ve alt grupların örnekleme temsil edilmelerinin garanti altına alınmasını sağlar. Evren, amaca uygun olarak iki ya da daha çok alt gruba ayrılabilir. Alt gruplardan tesadüfi olarak örneklem alınır ve bunlar daha sonra birleştirilerek toplam örnekleme ulaşılır (Aziz 1990: 43-52). Yukarıdaki örneği sürdüreceğiz olursak, köşe yazıları kendi içinde iki ya da daha fazla gruba

ayrılabilir. Gruplar, örneğin, ekonomiyle, sporla ve günlük politikayla ilgili olan köşe yazılarından oluşabilir. Böylece, seçilen örneklemin temsil kabiliyeti artırılabilir ve araştırmacıya alt gruplar arasında karşılaştırma yapabilme olanağı verir. Burada dikkat edilecek nokta, alt gruplardan seçilen birim sayısının evrene orantılı olması gerektiğidir. Aksi durumda, bir alt grup diğerlerinden daha fazla temsil edilebilir ki, bu elde edilecek bulguların yanlış olmasına yol açabilir.

Küme örnekleme, özellikle örnekleme girmesi gereken birimlerin listelenmesinin zor olduğu durumlarda, benzerlik gösteren birimler bir araya getirilerek kümeler oluşturulmasıyla belirlenir (Balcı 2001: 52-117). Daha sonra, bu kümelerden, toplam örnekleme ulaşmak için birimler seçilir. Yeniden örneğimize dönecek olursak, bütün köşe yazılarının tek tek okunup konuya göre ayrılması mümkün olmadığı durumlarda, yazının yayınlandığı sayfaya göre kümeler oluşturulabilir. Böylece, ekonomi sayfasında ya da diyalim üçüncü sayfada yayınlanan yazılar bir küme, spor sayfasında yayınlanan yazılar bir başka kümeyi oluşturabilir. Ancak, bu tür örneklemede, önemli bazı kümelerin analizde temsil edilememeye tehlikesi dikkate alınmalıdır.

Olasılık dışı örnekleme, olasılık kuramına dayalı hesapların yapılmasının mümkün olmadığı durumlarda kullanılır. Bunlar evreni kestirme imkanı da sunmazlar. Bu nedenle, bu gruptaki örnekleme türlerinin, evrene genellenen önemli olmadığı durumlar için kullanılması daha doğru olabilir. Bu tip örneklemler, birimlerin yansız olarak seçilmesi kuralından çok onların bir takım karakteristik özellikleri bünyesinde taşımasının gerektirir (Balcı 2001: 52-117). *Kota örnekleme*, bu grupta yer alan örnekleme türlerinden biridir. Kota örnekleme yöntemiyle, evrendeki her grup ağırlığına göre örnekleme temsil edilir. Örneğin, bir gazetede köşe yazılarının %80'i ekonomiyle ve geri kalan %20'lik kısmı politikayla ilgiliyse, ve kota örnekleme uygulanacaksa seçilecek örnekleme bu oranların aynı olması gerekir.

Örnekleme türleri, tarafsızlık ilkesine uygun ve tesadüfi olarak değil, evrendeki özelliklerine göre seçilecektir. Bu grupta yer alan bir diğer örnekleme türü, *amaçlı örnekleme*dir.

Buna göre, araştırmacı örneklem için hangi birimlerin seçileceğine kendisi karar verir. Araştırmacının uygun gördüğü kümeler, gruplar, birimler araştırmanın amacına da uygun olarak belirlenir. Bu nedenle, bu tip örnekleme yargısal örnekleme de denilir. Örneğin, içerik analizini yapan bir araştırmacı, araştırmanın amacına da uygun olarak, yazılı basında yapılan bir polemğin taraflarından bir yada bir kaçının yazdığı köşe yazılarını, kendi yargıları ve geçmiş tecrübelerine dayanarak seçebilir.

SONUÇ

Saha çalışması örnekleminde olduğu gibi, içerik analizi için seçilen örnekleme de araştırmacı evrene ilişkin ne tür çıkarımlar yapacağını aklında tutmalıdır. İçerik analizinde genel olarak üç tip evren birbirinden ayırt edilebilir (16). İletişim kaynakları (örneğin, gazete çeşitleri, romanlar, konuşmalar), dokümanlar (örneğin, köşe yazıları) ve doküman içindeki metinler (örneğin, sayfalar) (Singleton ve ark. 1988: 66-89). Sözelimi, bir haber analizi için örneklemin çekilmesi, seçilen gazetelerin sayfa sayılarının belirlenmesiyle başlayabilir.

Ancak, sayfa sayıları, haftanın ortasında, başında ya da haftanın sonunda farklılık gösterebilir. Hatta, gazetenin satıldığı bölgedeki bazı şartlara göre de değişkenlik gösterebilir. Her durumda, aslında sayfa sayısının değişkenliği gazetenin alacağı reklam düzeyindeki farklılıktan kaynaklanabilir. Böylesi bir durum, haftanın günlerinin eşit olarak belirlenmesini gerekli kılar. Örneğin, seçilen gün sayısı 24 olarak belirlenmişse, tesadüfi olarak 4 Pazartesi, 4 Salı, 4 Çarşamba, 4 Perşembe, 4 Cuma ve 4 Cumartesi seçilebilir. Pazar baskılarında -ve hatta bazen Cumartesi günleri- sayfa sayıları farklılık gösterebilir; bazı gazeteler ek verirken bazıları vermeyebilir. Bu nedenle bazı içerik analizlerinde bu Pazar baskıları analize dahil edilmeyebilir. Bu durum çoğu zaman bir sorun olarak karşımıza çıkar. Eğer Pazar, ya da Cumartesi baskıları analize dahil edilecekse, o zaman Pazar eki verenlerle diğerlerinin birbirinden ayırt edilmesi gerekebilir. Eğer radyo ya da televizyon çalışılacaksa, yine haftanın günleri bir sorun olarak araştırmacının karşısına çıkabilir. Bu kez sorun, radyo veya televizyondaki haberlere ayrılan süreyle ilgilidir. Haftanın bazı günlerinde verilen haber süreleri diğer

günlere göre değişiklik gösterebilir. Bu durumda, örneklemin temel ilkesine göre, her günün eşit seçilebilme şansı olması gerekliliğine karşın, verilen haber sürelerindeki değişkenlikten dolayı hangi günlerin analize dahil edileceği belirsizliği ortaya çıkabilir.

Tüm bu ve benzeri sorunlar, araştırmacının, araştırma sorusunu açık bir şekilde belirlemesi ve evrene ya da araştıracağı konuya ait ne tür çıkarımlar yapmak istediğini ortaya koymasıyla kısmen aşılabacaktır. Bundan sonra, araştırmacının atacağı adımlar, onun bu ilk kararına bağımlı olacaktır. Eğer evrene ilişkin kesin sonuçları değerlendirmek istiyorsa, olasılıklı örnekleme seçme zorunluluğu karşısında durmaktadır. Eğer tersi söz konusuysa, bu anlamda herhangi bir veri toplaması uygun olmayacaktır. Evrene ilişkin herhangi bir çıkarımda bulunmayacak olan araştırmacı, amacına uygun olarak olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden birini ya da bir kaçını birden kullanabilir. Yine de, hangi yöntemi seçerse seçsin, araştırma sürecinde seçtiği yönteme bağlı olarak bir takım olumsuzluklar olacaktır. Tüm bu olumsuzluklar, seçtiği yöntemin zayıf ve güçlü yanlarını bilen ve amacını açık olarak belirleyen araştırmacı için aşılması mümkün olan sorunlardır. İçerik analizi, kullandığı sistematik yöntem gereği birden fazla tekniği bünyesinde taşıyan ve bunların hep bir arada kullanılmasına olanak veren bir araştırma yöntemidir.

Araştırma tekniklerinin güvenilirliğini ve kesinliğini artırmak ve kanıtlamayı bir standarda kavuşturmak için, hemen her alanda daha zengin olarak kullanılması ve bununla birlikte, nitel değerlendirmeleri dışlamayan niceliksel yaklaşımların araştırmacıya, elde edilen bulguların kesin değerlendirmesini yapacak güçlü araçları içeren istatistik yöntemlerini sunması ve içerik analizine ilişkin yeni bilgisayar programlarının geliştirilmesi, bulguların kalitesini daha da arttıracaktır ve bu analizin sosyal bilimlerde daha yaygın, sorunsuz ve güvenli uygulamasını sağlayacaktır.

SONNOTLAR

(1) Hakkı Bulut. Şiirdeki kahraman kabaca – sistematik ve tarafsız olmasa da- içerik analizi yapmaktadır. İlk kelimesi daha sonra ise satırları değerlendirmekte ve buna göre elde

ettiği bulguları yorumlayıp bir yargıya varmaktadır.

(2) Burada, sözü edilen metin (text) bir kitap, bir gazete yazısı, bir makale, bir röportaj, tarihsel bir doküman, karşılıklı konuşmalar, reklamlar, bir tiyatro oyunu, iletişimi sağlayan bir dil... vs. olabilir. Bundan sonraki bölümlerde de bu anlamda kullanılacaktır.

(3) İçerik analizinin farklı disiplinlerde nasıl kullanıldığına ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız (Stone ve ark, 1966) ve ayrıca içerik analizin kullanım amaçlarına ilişkin bir tartışma için ayrıca bakınız (Goode ve Hatt 1952).

(4) Bu “karmaşayla” ilgili tartışmalar için bakınız (Williams 1989) ve (Huff 1954).

(5) Teknik olarak, istatistikte örnekleme için ayrıca bakınız (Cochran 1977), (Lin 1976) ve ölçmenin genel sorunları için bakınız (Sellitz ve ark. 1976).

(6) İçerik analizinde çok tartışılan diğer iki konu ise güvenilirlik (reliability) ve geçerlilik (validity). Eğer araştırmacı tarafsızlık ilkesini tatmin edici düzeyde uygulamak istiyorsa o zaman yaptığı ölçme ve prosedürler güvenilir olmak zorundadır. Güvenilirlik, aynı araçla yapılacak tekrar araştırmalarında, örneklem verisinin araştırmacıya aynı sonuçları sağlamasını gerektirir. Bu gereklilikten dolayıdır ki, ölçme ve diğer uygulanan prosedürler güvenilir olmak zorundadır. Geçerlilik ise, bilhassa ölçmede kullanılan aracın, ölçülmek istenilen konuyu ölçme yeteneği olup olmadığını sorgular. Geçerli sonuçların elde edilmesi/ölçülebilmesi araştırmanın tasarımıyla doğrudan ilintilidir. Dahası, bir araştırmanın geçerliliği kaçınılmaz biçimde onun örnekleme tasarımı ve güvenilirliğiyle iç içe ilişkilidir. İçerik analizinde geçerlilik ve güvenilirlik sorunlarını ele alan çalışmalar için bakınız (Holsti 1969, Weber 1989, Stone ve ark. 1966).

(7) Açıklık-gizlilik sorunu ve analizin kalitatif ya da kantitatif olması konusunda ilgili tartışmaları için bakınız (Cartwright 1953, (Barcus 1959, Pool 1959).

(8) Bununla birlikte, tarafsızlık sorunu, araştırmacının, metnin içindeki gizli motivasyonları gün ışığına çıkarma çabası içindeyken, varsa dahi, önyargılarını analiz sürecine dahil ederek tartışılabilir. Açık ki, araştırmacı tamamen değer yargısız olamaz. Konuyu seçerken dahi

bir takım değer yargıları olabilir. Bunları da, araştırmaya dahil etmek suretiyle tarafsızlık meselesi ve değer yargıları tartışılabilir.

(9) Bakınız “geçerlilik-güvenilirlik” tartışmaları.

(10) Bu tartışma için bakınız (Manning ve Cullum-Swan 1994).

(11) Bu tip bir tartışma için bakınız (Holsti 1969) ve pozitivismdeki içerik analizine ilişkin yapısal tartışmalar için ayrıca bakınız (Fiske 1994).

(12) Ayrıntılı bilgi için RADIR çalışmalarına bakınız (Lasswell, Lerner ve Pool 1952) ve ayrıca (Osgood 1959).

(13) Yinede, istatistiğin “yanlı(ş)” kullanımına ilişkin betimleyici bir tartışma için bakınız (Huff 1954).

(14) Bu ikisi arasında öylesi bir ilişki vardır ki, böylece her biri yeni bakış açılarını diğerinin beslediği temel üzerine inşa etmektedir (Pool 1959).

(15) Örneklemenin öncelikli amacı araştırmacı için evrendeki tüm verinin boyutunu uğraşılabilir bir düzeye indirgemektir. Ancak, örneklemenin sadece ve kabaca veri indirgeme işlemi olarak tanımlanamayacağı gözden kaçırılmamalıdır.

(16) Bu durumda, genellikle, örneklem tek bir kaynaktan seçilir; örneğin 1960 ve 1990 yılları arasında, Türkiye’de basılmış tüm romanların tesadüfi seçimi, ya da amaçsal olarak belirlenen üç büyük gazetenin seçimi gibi.

KAYNAKLAR

Aziz A (1990) Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.

Balcı A (2001) Sosyal Bilimlerde Araştırma; Yöntem, Teknik ve İlkeler, Pagem Yayınevi, Ankara.

Barcus F E (1959) Communications Content: Analysis of the Research, 1900-1958, Unpublished doctor’s dissertation, University of Illinois.

Berelson B (1952) Content Analysis in Communication Research, Free Press, Glencoe.

- Cartwright D P (1953) Analysis of Qualitative Material, L. Festinger and D. Katz (eds), Research Methods in the Behavioral Sciences, Holt, Rinehart and Winston, New York, pp. 421-470.
- Cochran W G (1977) Sampling Techniques, John Wiley and Sons, USA
- Dane F C (1990) Research Methods, Brooks/Cole, California.
- Fiske J (1994) Audiencing: Cultural Practice and Cultural Studies, Denzin, K.N. and Y.S. Lincoln (eds.), Handbook of Qualitative Research, Sage, Thousand Oaks, pp. 189-198.
- Galtung J (1973) Theory and Methods of Social Research, George Allen & Unwin, London.
- Goode W J ve P K Hatt (1952) Methods in Social Research, McGraw-Hill, New York.
- Holsti O R (1969) Content Analysis for the Social Sciences and Humanities, Addison-Wesley, Canada.
- Huff D (1954) How to Lie With Statistics, W.W. Norton, New York.
- Janis I L (1943) Meaning and the study of symbolic behavior, Psychiatry, 6, 425-439.
- Janis I L (1949) The Problem of Validating Content Analysis. H.D. Lasswell ve ark (eds), The Language of Politics: Studies in Quantitative Semantics, George Stewart. New York, pp. 55-82.
- Kaplan A (1943) Content analysis and the theory of signs., Philos. Sci., 10, 230-247.
- Krippendorff K (1980) Content Analysis: An Introduction to its Methodology, Sage, Beverly Hills.
- Lasswell H D, Lerner D ve I de S. Pool (1952) The Comparative Study of Symbols, Stanford University Press, Stanford.
- Lin N (1976) Foundations of Social Research, McGraw-Hill, USA.
- Neuendorf K A (2002) The Content Analysis Guidebook, Sage Publications, Thousand Oaks.
- Manning P K ve B Cullum-Swan (1994) Narrative, Content, and Semiotic Analysis, Denzin K N and Y.S Lincoln (eds.), Handbook of Qualitative Research, Sage, Thousand Oaks, pp. 463-477.
- Osgood C E (1959) The Representational Model and Relevant Research Methods. I. De S. Pool (ed.), Trends in Content Analysis, University of Illinois Press, Urbana, pp. 33-38.
- Pool I. de S (ed) (1959) Trends in content analysis, University of Illinois Press, Urbana.
- Selltiz C, Wrightsman L S ve S W Cook (1976) Research Methods in Social Relations, Holt, Rinehart and Winston, USA.
- Singleton R J, Straits B C, Straits M M ve R J McAllister (1988) Approaches to Social Research., Oxford University Press, New York.
- Stempel G H (1989) Content Analysis, GH Stempel and B H Westley (eds.), Research Methods in Mass Communication, Englewood Cliffs, Prentice Hall, NJ.
- Stone P J, Dunphy D C, Marshall S S, DM Ogilvie (1966) The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis, The M.I.T. Press, Massachusetts.
- Weber R P (1989) Basic Content Analysis, Sage, London.
- Williams R (1989) İkibine Doğru, Esen Tarım (çev), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.